

MŪSŲ KRAŠTO KAIMAI

Kaimas prie Erlos upės vingio

Salantų regioniniame parke, Kretingos rajono šiaurės rytiniame pakraštyje, ties riba su Skuodo rajonu, abipus kelio Skuodas–Plungė plyti Erlėnų kaimas. Istorijos šaltiniai liudija, kad tai esanti viena seniausių ir didžiausių Salantų krašto gyvenviečių, kurios vardas minimas nuo 1511 metų.

Manoma, kad pirmieji žmonės Erlėnų žemėje apsigyveno pirmaisiais amžiais po Kristaus. Apie tai liudija šalia kaimo Erlos slėnyje stūksantis Alkos alkakalnis, kuriame nuo priešistorinių laikų iki XVII a. pradžios veikė pagonių šventykla – alkas. Tai buvo vakariniai baltai, nuo VII a. priklausę kuršių genčiai. Kovų su vikingais ir kryžiuočiais laikotarpiu Erlėnų apylinkės priklausė Cėklio žemei, o pagrindinė šios apylinkės kuršių tvirtovė – medinė pilaitė – stovėjo prie Salanto upės, ant dabartinio Laivių piliakalnio.

Erlėnų kaimas pradėjo kurtis XV a. antroje pusėje, kai Vokiečių ordinas perleido Lietuvos Didžiajai Kunigaikšt-

tupio, dešiniajame jo krante esančiose terasose. Sunkias naujakurių pastangas įdirbti akmeningą žemę mena prie kelio į Skuodą esančiame miškelyje išlikę senieji žemdirbystės laukai. Jie liudija, kad įdirbdami plėšininę žemę iš dirvos išluptus akmenis žemdirbiai krovė palei savo sklypo kraštą arba metė į krūvas ant stambių, neišjudinamų riedulių. Taip susiformavo 4–30 m ilgio ir 4–5 m pločio pylimai, ženklinantys žemės sklypų ribas, bei sklypuose ir jų pakraščiuose sukrautos 2–3 m skersmens akmenų krūsnys.

Apie 1568 metus karališkasis matininkas Jokūbas Laškovskis Platelių dvaro žemėse pravedė Valakų re-

lažą. Didikams Motiejui ir Benediktui Vainoms 1675 m. pasidalinus valdą pusiau, Erlėnai atiteko naujai įkurtam Grūšlaukės dvarui, kurį nuo XVII a. pabaigos valdė kunigaikščiai Oginskiai, o nuo 1775 m. – Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis.

Salantų bažnyčios 1750 m. vizitacijos aktas liudija, kad Erlėnų ir Nerėpų kaimai tuo metu priklausė Vilniaus trinitorių vienuolynui. O tai reiškia, kad erlėniškiai XVIII amžiuje mokėjo mokesčius ir atlikinėjo įvairias prievoles išlaikydami Sapiegų rezidencijoje Antakalnyje (Vilniuje) veikusį trinitorių vienuolyną ir Išganytojo (kitai – Viešpaties Jėzaus) bažnyčią. Šis faktas leidžia manyti, kad tuo metu kunigaikš-

Erlėnai (Orlany) 1915 metais Vokietijos kariuomenės topografo parengtame Salantų apylinkių žemėlapyje.

Stepono Normanto sodyba Erlėnuose. Fot. Stepas Jonutis. 1931 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys.

tystei dalį pajūrio krašto žemių, kuriose seniau gyveno kuršiai. Į karų su kryžiuočiais laikais ištūstėjusias kuršių žemes ėmė keltis ir kaimus kurti žemdirbiai žemaičiai. Tuo metu naujakuriai apsigyveno ir prie Erlos upelio, o savo gyvenvietę pavadino Erlėnais.

Pirmąkart Erlėnų vardas, kuris senąja rusų kalba dokumente užrašytas „Арленъ“, paminėti 1511 metais tarp Platelių dvarui priklausančių kaimų. Vėlesniuose rašytiniuose šaltiniuose vietovardis rusiškai rašomas „Орляны“, o lenkiškai – „Orlany“. Žemaičiai kaimo vardą nuo seno tarė „Erlėnā“.

Kaimui vardą davęs Erlos upelis iš pradžių teka centrine kaimo dalimi iš šiaurės į pietvakarius, o ties riba su Dvaraliu daro staigų lankstą į šiaurę ir toliau vakariniu kaimo pakraščiu teka link Bartuvos upės. Kaimo centrinėje dalyje į Erlą įsilieja kairysis intakas Pagilbrastis. Seniau skirtingos šio upelio dalys turėjo savo vardus: aukštupis vadintas Laivos upeliu, vidurupis – Pagilbrastis, žemiau esanti dalis – Liūnų upeliu, o žemupis ties santaka su Erla – Aplukų upeliu. Rytiniu Erlėnų žemių pakraščiu prateka didžiausia šiose apylinkėse Salanto upė, skirianti kaimą nuo kaimynystėje esančių Laivių.

Iš pradžių kaimas buvo kupetinis, o pirmieji naujakuriai kūrėsi prie Erlos upelio, daugiausia arčiau aukš-

formą. Jos metu Erlėnams priskirta žemė sudarė tarp Salanto ir Erlos upių plytėjusį stačiakampio plano plotą, kuris pietuose ribojosi su Salantų, pietvakariuose – su Pesčių, vakaruose – su Juodupėnų, šiaurės vakaruose – su Šaučikių, šiaurėje – su Nerėpų, šiaurės rytuose – su Baidotų, o pietryčiuose – su Laivių kaimų žemėmis.

Dirbama žemė buvo padalinta į tris valakais suskirstytus sklypus, o už jų esanti žemė tapo bendro naudojimo ganyklomis ir pievomis. Visi žemdirbiai gavo po reži žemės kiekviename sklype ir privalejo persikelti į kaimo gyvenvietę, kurios sodybos buvo statomos centriniame sklype, abipus senojo kelio iš Salantų į Skuodą, dabar vadinamo Salantų gatve. Taip susiformavo gatvinis kaimas, kurio planinė struktūra išliko iki mūsų dienų. Už valakais suskirstytą dirbamos žemės sklypų atsidūrę Erlos pakrantėje išsibarstę seniausi žemdirbių laukai buvo apiešti ir tapo kaimo ganyklomis.

Dvasiniais gyventojų reikalais iš pradžių rūpinosi Platelių, o nuo 1630 m. – Salantų parapijos kunigai.

Nuo XVI a. antrosios pusės kaimas priklausė Salantų dvarui, iš kurio savininkų valstiečiai nuomojosi žemę ir trobesius. Už tai jie dvarui mokėjo žemės mokesčių (cinšą), atlikinėjo įvairias prievoles ir ėjo dvare

čiai Oginskiai Erlėnus ilgam laikui buvo išnuomoję didikams Sapiegoms. XIX amžiuje kaimas tapo grafų Zubovų Grūšlaukės dvaro valdų dalimi.

1750 m. kaime buvo 37 kiemai, 1846 m. – 29 dūmai (baudžiauninkų sodybos), o 1866 m. – 28 katalikų sodybos. Jose 1821 m. gyveno 270, 1843 m. – 285, o 1866 m. – 258 gyventojai.

XVI–XVIII amžiais kaimas turėjo dvi kapines. Seniausios kapinės veikė rytinėje žemių dalyje, bendroje ganyklose. Tai Burbos kapeliai, Maro kapais vadinama Pagilbrasties upelio dešiniojo kranto pakiluma, kurią juosė žemių pylimas ir griovys, o centrinėje dalyje stovėjo koplytėlė ir keletas monumentalių kryžių. Šiandien šias kapines tebeženklina vos matomas pylimas ir centrinėje dalyje išlikusi koplytėlė.

Antrosios kapinės yra centrinėje kaimo dalyje. Manoma, kad jos įrengtos per Didįjį 1709–1711 metų marą, kai bado ir ligų išsekinti gyvieji nebeturėjo jėgų ir galimybių mirusiųsius nugabenti į senąsias kapines, todėl juos laidojo čia pat, gyvenvietėje. Jas ženklina betoninis kryžius su užrašu: „Čia ilsis mūsų protėviai“.

Nuo XVIII a. pabaigos visi mirusieji laidoti parapijos kapinėse Gargždėleje, o senosiose kapinėse iki XX a. 2 dešimtmečio pabaigos ret-

Danguolės ir Rimanto Letukų etninės architektūros namas (troba), statytas 1834 m. Fot. Julius Kanarskas. 2010 m.

sykais be kunigo buvo amžinybėn išlydimi savižudžiai, nekrikštyti mirę kūdikiai, nuo epideminių ligų mirę vaikai ir suaugusieji.

Panaikinus baudžiavą, valstiečiai gavo teisę išsipirkti iki tol iš dvaro nuomotą žemę. 1870 metų duomenimis, Erlėnuose 1 422 žemės režius buvo įsigiję 253 valstiečiai, už gautą žemę atlikinėję atodirbio prievolę grafo Juozapo Tiškevičiaus nusi-pirktame Grūšlaukės dvaro Pesčių palivarke.

Įkūrus 1861 m. luominę valstiečių savivaldą, kaimas sudarė Erlėnų seniūniją, kuri iš pradžių priklausė Grūšlaukės, o nuo 1880 m. – Salantų valsčiui. 1923 metais vykusio pirmojo Lietuvos apgyvendintų vietų surašymo duomenimis, Erlėnuose buvo 47 ūkiai ir 337 gyventojai.

1935 m. sudaryto Lietuvos žemės vardyno duomenimis, Erlėnų kaimo žemės nuo seno turėjo savo pavadinimus. Į vakarus nuo gyvenvietės prie Erlos upės plytėjo potvynių metu užliejamos drėgnos pievos, vadintos Aplukais. Už jų, vakarinėje kaimo dalyje, driekėsi ariama žemė, kurios nedidelė dalis vadinta Pempiniais (apie 9 ha), o šiaurinė dalis – Padubiais (50 ha). Pasakojama, kad pirmajame lauke, prieš paverčiant jį ariama žeme, anksčiau plytėjo žolių kupstais apaugu-

sios pievos, kuriose veisdavosi pempės, todėl jis gavo Pempinių vardą. O Padubių pavadinimas atsirado todėl, kad ši laukų dalis yra įdubusioje vietoje.

Vakariniame kaimo žemių pakraštyje, nuo Salantų iki Juodupėnų, užpelkėjusiame ir durpingame Erlos upės slėnyje plytėjo Erlų pievos, trumpiau vadintos Erlomis. Gyvenvietę su Erlomis jungiantis slėnis gavo Didžiosios daubos vardą. Juo tekejo Daubos upelis, įtekantis į Apluko upelį, t. y. Pagilbrasties žemupį. Prie Alkos kalno esanti Erlų pievų dalis buvo vadinama Juciškėmis, aukščiau jų plytėjo Vidurinėsios, o šiaurinėje dalyje – Pastarosios pievos. Šalia Pastarųjų pievų buvo Pručdaubio (Pručdaubės) dauba, kurioje vakarais ir naktimis vaidendavosi, todėl kaimo gyventojai dėl šventos ramybės čia buvo pastatę kryžių. Priešais Juodupėnų kaimą esanti pelkių ir pievų juosiamą pakilumą buvusi pavadinta Juodupėnų kalnais.

Į šiaurę nuo gyvenvietės plytėjo Pamedalio ganyklos ir Laivos pievos. Ties riba su Kalniškiais buvo Užžardeniu vadinama ariama žemė, į pietus nuo jos, šalia senųjų kapinių – Pakapiai pavadinta ariama žemė, o prie Salanto upės – dar vienas ariamos žemės plotas, vadinamas Pasalančiu. Šiaurės rytinis kaimo žemių kampas vadintas Talžomis. Tokį vardą jis gavo todėl, (Nukelta į 6 p.)

Kaimas prie Erlos upės vingio

(Atkelta iš 5 p.)

kad čia seniau buvusi drėgna ir pelkėta vieta.

Gyvenvietės rytiniu pakraščiu abipus Liūnų upelio (palei Pagilbrastį) driekėsi durpinga ir pelkėta pieva – Liūnai. Kaimo žemių rytuose prie Salanto upės buvusi krūmais apaugusi dauba, vadinta Pridotkais. Jos viduryje stūksojo Pilalė vadinama kalvelė. Pasakojama, kad seniau ant kalvelės stovėjęs kryžius, kuriam supuvus, jo vietoje žmonės ėmę naktimis matyti ugnelę. Senoliai spėjo, kad čia esą pakasti užburti auksiniai pinigai, todėl ne vienas lengvatikis drąsuolis bandė jų ieškoti, bet taip nieko ir nerado. Šalia Pridotkų, Salanto upelio kilpoje, buvusi apie 1,5 ha dydžio pieva, vadinama Vingiu. Pietrytiniame kaimo pakraštyje prie Salanto buvusi Biržtvomis vadinama kalvota ariama ir pievų žemė.

Šiauriniame kaimo žemių pakraštyje, paribyje su Šaučikiais, dešiniajame Erlos krante, prie kelio į Skuodą XIX a. antroje pusėje kūrėsi Erlėnų mažžemiai valstiečiai. Naujakurių gyvenvietė formavosi kelio vingyje, todėl buvusi pavadinta Vingine. Tiesa, yra pasakojama, kad iš pradžių nausėdija buvusi vadinama Švogerių sode, t. y. Svainių kaimu, kadangi visi joje įsikūrę naujakuriai buvo svainiai. 1923 metų surašymo medžiagoje šis kaimas vadinamas Vingeliais. Tuo metu jame stovėjo 9 sodybos, kuriose gyveno 65 gyventojai.

Vykdamas Lietuvos žemės reformą, Erlėnai buvo išskirstyti į vienkieminius ūkius, prie kaimo vėl prijungta iki tol savarankiška gyvenvietė buvusi Vinginė (Vingeliai).

1941 m. birželio 22 d., prasidėjus Birželio sukilimui, atsargos puskarininkis Petras Kadys iš Erlėnų su bendraminčiais Antanu Ereminu iš Perkūnkaimio ir Jonu Petrausku iš Gedgaudžių kaimo Salantuose surinko Salantų valsčiaus sukilėlių būrį, kurį sudarė 22 savanoriai. Tarp jų buvo dar du erlėniškiai: Pranas Baltuonis ir Juozas Grabys.

Pokario partizaniniame judėjime aktyviai dalyvavo Petras Gadeikis, gimęs 1917 m. Erlėnuose. Jis tapo Lietuvos laisvės armijos Žemaičių apygardos partizanų Robinzonu, vadovavo Kardo rinktinės Slyvos (Salantų) kuopos būriui, o vėliau, kuopai

Rusijos imperijos kareiviai broliai Ricai iš Erlėnų. Nežinomas fotografas. XIX a. pab. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys.

Antano Stropaus etninės architektūros namas (troba), statytas XVIII a., eksponuojamas Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse. Iš Viki-pedija: laisvoji enciklopedija. 2008 m.

pasivadinus Taruragio vardu – buvo jos vadas. Žuvo 1947 m. liepos 6 dieną. Manoma, kad jo kūną sribai užkasė netoli gimtojo kaimo, tarp Žudgalio ir šalia Alkos kalno buvusiam durpyne.

1944–1959 metais Erlėnai buvo apylinkės centras, o nuo 1949 iki 1992 metų – Alkos kolūkio pagrindinė gyvenvietė. Joje 1961 m. atidaryta biblioteka, 1964 m. duris atvėrė

iš Šaučikių atkelta pradinė mokykla (uždaryta 1994 m.), 1973–1994 m. veikė kultūros namai, 1988–1991 m. – vaikų lopšelis-darželis. Prasidėjus melioracijos vajui, į kolūkio pagrindinę gyvenvietę vėl buvo sukeliami ne tik Erlėnų, bet ir aplinkinių kaimų vienkieminių sodybų gyventojai. Todėl Erlėnai išliko viena didžiausių Salantų krašto gyvenviečių: 1959

Nežinomo meistro 1859 m. daryta skulptūrinė grupė iš kopytėlės kaimo pietinėje dalyje. Fot. Sigitas Platūkis. 1974 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys.

Monumentalus ornamentuotas kryžius, kurį 1936 m. darė liaudies meistras Juozapas Paulauskas. Fot. Steponas Kaštaunas. 1968 m. Kretingos muziejaus ikonografijos rinkinys.

Erlėnų kaimo senosios kapinės, vad. Burbos kapeliais, Maro kapais. Fot. Julius Kanarskas. 2000 m.

Vinginės neogotikinė kopytėlė, pastatyta 1934 m. Kotrynos Anužytės lėšomis. Salantų regioninio parko skaitmeninis archyvas. 2003 m.

Kopytėlė su ornamentuotu kryželiu prie Zabičių sodybos. Fot. Julius Kanarskas. 2010 m.

m. joje gyveno 398, o 1979 m. – 412 gyventojų. Vėliau jų skaičius ėmė mažėti: 1985 m. buvo surašyta 376, o 2011 m. – 284 gyventojai.

Kaimas nuo seno garsėja etninės kultūros paveldo gausa. Jame yra nemažai XIX–XX amžiais pastatytų memorialinių smulkiosios architektūros paminklų – kopytelių, kryžių

Salantų valsčiaus partizanų Tauragio kuopos vadas Petras Gadeikis-Robinzonas (1917–1947). Nežinomas fotografas. XX a. 4 deš. Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus rinkinys.

ir kopyltstulpių, menančių Lietuvos kryždirbystės tradicijas. Menišku pasizymėjo prie S. Stropaus sodybos stovėjęs monumentalus ornamentuotas kryžius su Nukryžiuotojo skulptūra, kurį 1936 m. sukūrė garsus Žemaitijos liaudies meistras Juozapas Paulauskas iš Grūšlaukės.

Senosios etninės architektūros tradicijas mena 1834 m. pastatytas turtingo valstiečio gyvenamasis namas, kuris Danguolės ir Rimanto Letukų rūpesčiu atgimė naujam gyvenimui. Rumšiškėse veikiančiame Lietuvos liaudies buities muziejuje galime pamatyti buvusią Antano Stropaus etnografinę sodybą, kuri reprezentuoja Šiaurės Vakarų Žemaitijos XVIII–XIX amžių etninės architektūros tradicijas.

2011 m. liepos 16 d. erlėniškiai iškilmingai pažymėjo Erlėnų kaimo vardo pirmojo paminėjimo 500-ąsias metines. Ta proga kaimo kryžkelėje jie atidengė paminklą, kuriam akmenį dovanavo Birutė ir Aloyzas Skripkauskai, o ornamentuotą kryželį nukalė kalvis Raimondas Diekontas.

Julius KANARSKAS
Istorikas

Paminklas Erlėnų kaimo vardo pirmojo paminėjimo 500-mečiui pažymėti. Fot. Julius Kanarskas. 2011 m.